

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЗАГАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анісімова Ганна Валеріївна,

канд. юрид. наук, доц.,

доцент кафедри екологічного права,

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

заст. директора з наукової роботи НДІ ПЗІР

НАПрН України,

Україна, м. Харків

e-mail: anisimova.ecolaw@gmail.com

ORCID 0000-0003-0579-7007

Розглянуто концептуальні положення права загального природокористування та надано рекомендації щодо його модернізації з урахуванням розвитку системи еколого-правових відносин і реформаційних процесів у суспільстві та законодавстві, принципів сталого еколого-економічного розвитку держави й міжнародного досвіду екологоохоронної діяльності. Зроблено спробу дослідити вплив природно-правової доктрини на формування загальнотеоретичних положень права загального природокористування, визначити напрями вдосконалення державної екологічної політики й законодавства у даній сфері.

Ключові слова: право загального природокористування; державна екологічна політика; природно-правова доктрина; еколого-правова доктрина, екологічне законодавство; правовий інститут; інститут законодавства.

Постановка проблеми та актуальність теми. З огляду на фундаменталізацію правознавчої методології подальше становлення екологічного законодавства в контексті забезпечення сталого розвитку держави неможливе без урахування тенденції до антропологізації, відповідно до якої людина стає центральним об'єктом екологічної безпеки, а її природні права поступово перетворюються на найважливішу складову предмета еколого-правової науки й ціннісний орієнтир при адаптації екологічного законодавства до європейських стандартів. Зокрема, Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5 схвалено Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» [56], в якій передбачено впровадження європейських стандартів життя, забезпечення стійкого зростання економіки в екологічно невиснажливий спосіб, проведення

земельної реформи, виконання програми збереження навколишнього природного середовища. Однак науковці звертають увагу на те, що в цьому документі відсутня екологічна складова [15, с. 83], хоча її можна визначити, проаналізувавши зміст Дорожньої карти й першочергових пріоритетів реалізації Стратегії за секторами.

Водночас сучасні реалії й виклики сьогодення (необхідність забезпечення сталого розвитку України) вимагають ґрунтового переосмислення й вироблення нового підходу до вирішення питання дотримання та збереження найвищих соціальних цінностей суспільства, які є життєво необхідними, а саме: прав людини (в тому числі природних екологічних); безпеки суспільства в цілому та екологічної безпеки як її складника; суверенітету держави (йдеться не лише про верховенство, самостійність, повноту й неподільність влади в межах території держави, незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах, а й захист прав і свобод людини, її інтересів). З огляду на це об'єктами сучасних міждисциплінарних досліджень стають складні для пізнання системи, в тому числі система екологічного права і природокористування як його генеральний міжгалузевий інститут права. Вивчення навчально-методичної, монографічної літератури і праць науковців надає можливість констатувати, що класичні теоретико-методологічні підходи до екологічного права, а саме права загального природокористування, сьогодні, як ніколи, потребують суттєво трансформації. В еколого-правовій сфері міждисциплінарні зв'язки, які також називаються синергетичними, до речі, мають велике значення. До того ж для наукової синергетики необхідна наявність певної кількості спільних ознак у складових відповідних систем, які мають спільний об'єкт дослідження або спільні наукові проблеми, зокрема, це пов'язує тісно науку екологічного права з юридичними, суспільними, природничими та іншими науками, особливо у сфері реалізації й забезпечення права загального природокористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний правовий інститут природокористування сформувався на засадах, закладених римським і середньовічним правом. Сьогодні деякі науковці намагаються ввести в науковий

обіг термін «екологікокористування», що є доволі дискусійним і теоретично необґрунтованим, однак це все ж таки має й позитивний момент, оскільки дозволяє розширити коло еколого-правових відносин шляхом зарахування до них, наприклад, таких, як відносини щодо поводження з відходами. Зовсім інша справа, коли йдеться про ядерне, енергетичне, ландшафтне, гірниче, фауністичне, флористичне право, оскільки на даний час уже аргументовано їх існування, тобто, на думку окремих учених, це вже стало реальністю. Щоправда з цього приводу й досі ведуться наукові дискусії. Проте наразі відсутній єдиний підхід до розуміння цих різнопланових правових явищ. Незважаючи на те, що в останні роки майже не проводилося досліджень, в яких право природокористування розглядалося б комплексно або ставилося за мету формування єдиної концепції загального природокористування з урахуванням природно-правових підходів, а наявні наукові розробки й публікації, як правило, містять фрагментарний огляд окремих питань окресленої проблеми, при підготовці даної статті стали в нагоді висновки, отримані фахівцями у сфері теорії й філософії права, екологічного, земельного, аграрного права, а також цивільного, конституційного, господарського та інших галузей права, серед яких С. С. Алексєєв, В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, Г. І. Балюк, Ц. В. Бичкова, С. О. Боголюбов, Ю. О. Вовк, А. П. Гетьман, Б. В. Єрофєєв, Р. С. Кірін, О. С. Колбасов, В. В. Костицький, І. О. Костяшкін, М. В. Краснова, С. І. Максимов, В. Л. Мунтян, В. В. Носік, С. П. Рабінович, В. С. Шахов, Г. Ф. Шершеневич, М. В. Шульга та ін.

Мета статті – розробка пропозицій щодо гармонійного реформування інституту права загального природокористування в умовах плюралізму форм власності на природні ресурси, оптимізації адміністративно-управлінської системи, сучасних ринкових механізмів господарювання та значного антропогенного навантаження на довкілля.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні екологічне право само по собі «стає внутрішнім інтегруючим чинником, який значною мірою виступає у вигляді єдиної термінологічної системи, ціннісних підходів, а також

інституційних засад». З огляду на це слід погодитися з тим, що «намагання в сформованих межах виокремити деякі структурні елементи створює внутрішні загрози існуванню екологічного права» [15, с. 87]. Особливістю сучасного етапу розвитку екологічних правовідносин є їх постійна й швидка оновлюваність, динамічність, новизна. Щодо останньої додамо, що ми пов'язуємо це з введенням до сфери еколого-правового регулювання нових об'єктів (клімату, озонового шару атмосфери; навколоземного космічного простору; ландшафту; тварин та інших організмів з урахуванням їх генетичного фонду; екологічних послуг тощо), оновленням предмета галузі права, протіканням процесів, пов'язаних з екологізацією всього національного законодавства. Фахівців уже не дивують і не шокують динамічність реформування системи екологічного законодавства, його розгалуженість і неоднорідність. Слід звернути увагу на конфліктність екологічних і економічних інтересів, особливості змішаного методу еколого-правового регулювання, якому притаманні риси імперативного й диспозитивного характеру, а також віднесення екологічного права до сфери публічно-приватного регулювання, що, безумовно, впливає на сучасний стан інституту права природокористування (як генерального (його ще називають квазіінститут), так і самостійних (автономних) інститутів, що входять до його складу. Водночас необхідно пам'ятати, що, з одного боку, основний обов'язок держави – збереження природних ресурсів, а з іншого – вона має забезпечувати існуючі потреби в процесі суспільного розвитку, наслідком чого, зрозуміло, стає зменшення природно-сировинної бази України.

Враховуючи це, вважаємо за доцільне навести зауваження, зроблене І. І. Каракашем, що цілком виправданою є позиція, представлена в економічній літературі, щодо віднесення до природних багатств і тих, що не залучені в суспільне виробництво, але мають загальну доступність, включаючи землі загального користування, оздоровчі водні ресурси, атмосферне повітря, рекреаційні території, природно-заповідні об'єкти, природну флору, дику фауну тощо. Зазначені й інші природні багатства є виключною приналежністю всього Українського народу або народним надбанням [19, с. 84–85], а отже, підлягають

використанню, охороні та відтворенню як *ресурсово-екологічні об'єкти* (тут і далі курсив наш. – Г. А.) для задоволення життєвих потреб усіх і кожного на підставі рівного доступу до них. Власницькі, користувальницькі й розпорядницькі функції народним надбанням за дорученням її власника – народу країни або держави можуть виконувати тільки органи народовладдя [50].

При цьому слід наголосити, що в контексті формування права загального природокористування й позначення на ньому правової доктрини треба розуміти, що в термінологічному аспекті поняття «правовий вплив» є значно ширшим за змістом, ніж «правове регулювання», оскільки перше включає в себе низку правових функціональних утворень, зокрема, правозастосовну практику, законність, правопорядок тощо [58, с. 308–309]. Отже, необхідно виважено й помірковано оперувати цими поняттями. На підтвердження своєї позиції наведемо думку правників, які правовий вплив розглядають як соціально-правове явище, що приводить механізм права в дію й тісно пов'язане (співіснує) із загальноекологічним впливом на поведінку людей з метою встановлення правового режиму їх функціонування, забезпечення правомірного характеру права природокористування задля задоволення екологічних, економічних та інших публічних і приватних інтересів. Крім того, як відомо, механізм правового регулювання є динамічною частиною національної правової системи, системою юридичних засобів, за допомогою яких стає можливим досягнення певної мети в процесі реалізації й гарантування права загального природокористування задля задоволення життєво необхідних інтересів і недопущення зловживання іншими правами й інтересами, а також порушення законних екологічних публічних інтересів і екологічних прав. Право в сенсі законодавчого припису (основний інструмент регулювання) лише конкретизує, закріплює способи, типи, види права природокористування, залежно від суспільної необхідності унормовує межі здійснення та забезпечення права загального природокористування.

Відразу наголосимо, що поділ екологічного права на правові інститути не самоціль, а виступає підґрунтям вдосконалення й подальшої систематизації нормативно-правових актів, впорядкування співіснування міжгалузевих,

комплексних та інших правових інститутів і категорій. Доцільно, на наше переконання, екологічне право розглядати як самостійну галузь права, якій властива внутрішня диференціація, оскільки воно відрізняється від інших галузей права власним предметом, системою, інститутами й методом (змішаним, якому, як уже було вказано, притаманні риси імперативного й диспозитивного), у той же час знаходячись з суміжними та іншими галузями в певному взаємозв'язку. Крім того, нині метод екологізації стає більш впливовим у суспільстві й використовується майже всіма галузями права.

З огляду на це додамо, що саме комплексний підхід до аналізу правових і організаційних аспектів права природокористування, що чітко простежується в дисертаційному дослідженні В. Л. Мунтяна, дозволив йому зробити висновок про формування нової галузі законодавства – права раціонального природокористування й правового комплексу, що забезпечує найбільш ефективне регулювати відносини з охорони середовища і використання природних ресурсів. При цьому вимогам раціонального використання підпорядкований правовий режим всіх природних ресурсів (що пов'язано з питаннями державного управління в цій сфері, кодифікації законодавства, вдосконалення відповідальності за порушення вимог раціонального природокористування) [31, с. 7]. Доведено, що в основу чинної правової моделі природокористування, яка передбачає право загального й спеціального природокористування, покладено конструкцію, запропоновану науковцем. Примітно, що її підтримали й розвинули у власних наукових дослідженнях сучасні правники [24; 21]. На підставі аналізу концептуальних підходів до права природокористування нами було доведено, що в умовах сьогодення воно є багатофункціональною й складною правовою категорією, розглядається в об'єктивному та суб'єктивному розумінні, а також як: а) природне, невідчужуване право людини; б) система прав та обов'язків суб'єктів, що виникають з приводу використання природних ресурсів (які тісно пов'язані з охороною, відтворенням природних ресурсів, забезпеченням екологічної безпеки); в) конституційне право громадян; г) правова форма суспільних

відносин; г) вид суспільних еколого-правових відносин (як правило, похідний від права власності на природні об'єкти); д) міжгалузевий правовий інститут; е) самостійний об'єкт еколого-правової доктрини; ж) самостійний об'єкт дослідження еколого-правової науки; з) напрям державної екологічної політики; к) форма суспільного виробництва; л) міжгалузевий законодавчий інститут тощо [5, с. 36–37].

Вважаємо за необхідно зробити акцент на висновку, отриманому О. С. Колбасовим, що людство рано чи пізно усвідомить, яку небезпеку для біосфери воно створює своєю діяльністю, та розмежує правові норми й інститути на природоохоронні, що входять в необхідну для виживання *публічну супергалузь – екологічне право*, та на приватно-правові, майнові, за якими залишаться функції споживчого володіння речами. Цій супергалузі він прогнозував велике майбутнє, яке розколе всі правові інститути, вимоги й норми на майнові та правоохоронні, де останнім буде належати генеральна роль у зв'язку з перенаселенням Землі, а також враховуватимуть вичерпність і примусове надання всіх природних ресурсів у *загальне користування*, пріоритетність загальної охорони природи, природних ресурсів перед їх споживанням і розподілом між власниками [23, с. 31, 11]. Крім того, О. С. Колбасов вважав, що майнове багатство й сприятливе природне середовище в системі людських цінностей мусять урівноважувати один одного, а екологічне право має зіграти колосальну історичну роль – воно повинно стати противагою всьому іншому праву, що стоїть на сторожі майнового багатства, й поєднаній з ним владі [22, с. 90].

Загальновідомо, що на законодавчому рівні концепція поділу права природокористування на загальне та спеціальне вперше була закріплена в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ (ст. 38) [45]. В умовах сьогодення особливої стратегічної значущості набуває наближення екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу, яке повинно відбивати об'єктивні й першочергові потреби суспільства в комплексному правовому врегулюванні екологічних відносин, що ґрунтується на поєднанні

внутрішньодержавних публічних і приватних екологічних інтересів та інтеграційної необхідності нормативного регламентування відповідних галузей, які забезпечують стабільність життєдіяльності соціуму, верховенство права, захист основоположних прав громадян, у тому числі й права на загальне природокористування (загальнодоступне), яке належить фізичним і юридичним особам. Відносини у сфері природокористування певних осіб (фізичних або юридичних) не пов'язані лише з відносинами, які виникають з приводу природних об'єктів, ресурсів. Крім того, правовідносинам у сфері загального природокористування притаманний вольовий характер. Ключовий момент – це підстави виникнення загального природокористування. При розгляді цього питання доцільно також звернути увагу на міжсуб'єктні спеціальні зв'язки, що виникають у межах зазначеного виду природокористування, особливо в умовах децентралізації влади в Україні.

Передусім зазначимо, що ставлення до права загального природокористування формується починаючи з народження й поступово розвивається на основі власного усвідомлення особи. Більш того, воно відповідає рівню екологічної культури та свідомості, психології, освіти, умовам розвитку соціуму тощо, а розуміння цього права окреслюється не лише знаннями в юридичній площині, а й спирається на систему інших учень тому, що право загального природокористування розглядається як поліфункціональне правове явище. До того ж це право пов'язується з такими соціальними явищами, як релігійні уявлення, моральні принципи, естетичні почуття, філософські погляди та інші соціальні чинники, що утворюють складові національного екологічного менталітету й формують сучасну екологічну політику.

З огляду на це вбачається за доцільне зупинитися на таких ознаках, як природно-соціальний характер, безперешкодність, безоплатність, крім того, природні об'єкти не закріплюються за відповідними суб'єктами (як правило, йдеться про незаборонені для цього місця і строки), спрямованість на задоволення життєво необхідних потреб, без заподіяння шкоди довкіллю, а також не потрібні (а) надання відповідних дозволів і затвердження лімітів (нормативів) вилучення,

(б) використання технічних приладів тощо, за винятком обмежень та інших імперативних приписів, передбачених законодавством України для екологічно небезпечного використання природних ресурсів, порушення біологічного різноманіття. На сучасному етапі розвитку екологічних правовідносин у сфері загального природокористування також обов'язково треба отримати згоду власника природних ресурсів, які знаходяться у приватній власності (наприклад, ст. 66 ЛК України). З приводу останнього додамо, що це питання є дискусійним, але деякі фахівці пропонують згоду власника звести до відсутності оприлюдненої інформації про заборону щодо вільного доступу до користування природним об'єктом. Взагалі правове регулювання за способом поєднання загальних юридичних дозволів і загальних юридичних заборон класифікують на два види: загальнодозволений (дозволено все, що прямо не заборонено законом) і спеціальнодозволений (дозволено лише те, про що прямо зазначено в законі). Поява цих інститутів зумовлена перерозподілом сфери як правового впливу між галузями права, так і використання того чи іншого методу правового регулювання, тобто формуються так звані «пограничні» інститути, наприклад, на стику галузей екологічного, цивільного, господарського, конституційного, земельного та ін.

Як уже зазначалося, безперешкодний доступ до природних ресурсів надається безпосередньо суб'єктам у процесі реалізації права загального користування, оскільки ч. 2 ст. 13 Конституції України проголошує, що кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами *права власності народу відповідно до закону*. Проте деякі науковці переконані в тому, що в сучасних умовах стає недоречним збереження інституту права загального природокористування в тому вигляді, в якому він закріплений у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ (ст. 38) [45]. Водночас слід пам'ятати, що цей Закон був прийнятий ще 25.06.1991 р. (на радянському просторі) за відсутності плюралізму форм власності на природні ресурси (це перший рік незалежності та переходу до ринкових відносин, початок зародження нових концепцій, появи раніше не

відомих за доби СРСР інститутів). Крім того, в Україні й досі діє Закон «Про правонаступництво України» від 12.09.1991 р. № 1543-XII [47], який, до речі, пропонується викласти в новій редакції. Наприклад, зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до Закону «Про правонаступництво України», який передбачає скасування дії актів СРСР та території України» [40]. Доцільно також взяти до уваги, що Кабінет Міністрів України подав до Верховної Ради законопроект про визнання такими, що втратили чинність, актів органів державної влади та управління Української РСР і постанови Верховної Ради України «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» від 12.09.1991 р. № 1545-XII і такими, що не застосовуються на території України, актів органів державної влади і управління Союзу РСР (реєстр. № 6480 від 22.05.2017 р.) [51], яким пропонується скасувати все радянське законодавство. Безумовно, прийняття згаданого проекту сприятиме формуванню самодостатньої нормативно-правової бази України, бо застосування таких актів після 25-річчя незалежності України, на наш погляд, може сприйматися світовою спільнотою і як неповноцінність правової системи України, і як неспроможність влади забезпечити належне нормативно-правове регулювання відповідних правовідносин. Це знов таки свідчить про необхідність кодифікації екологічного законодавства, і це не наукова дискусія, а реальність, яку треба прийняти й розробити дієвий нормативний правовий акт, що відповідає міжнародним стандартам.

До того ж запропоновано визнати такими, що втратили чинність: акти органів державної влади та управління Української РСР, ухвалені й введені в дію до 24.08.1991 р. *(що узгоджується з вищезазначеним, а саме трансформується на Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»)*, крім Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 р., Акта проголошення незалежності України від 24.08.1991 р., актів, що стосуються адміністративно-територіального устрою і державного кордону України, актів, якими надано згоду на обов'язковість міжнародних договорів, укладених Українською РСР, та актів, прийнятих з метою забезпечення виконання таких

міжнародних договорів; Постанови Верховної Ради України «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» від 12.09.1991 р. № 1545-ХІІ [46]. Прикінцеві й перехідні положення цього законопроекту будуть набирати чинності через шість місяців з дня його опублікування. Тимчасово, до прийняття законодавчих та інших нормативно-правових актів України, що регулюють відповідні правовідносини, на території України застосовуються: не більше ніж три роки з дня набрання чинності цим Законом – кодифіковані акти Української РСР, Основи законодавства Союзу РСР; не більше ніж один рік з дня набрання чинності цим Законом – закони Української РСР; не більше ніж шість місяців з дня набрання чинності цим Законом – підзаконні нормативно-правові акти Української РСР, тобто прискорення науково-теоретичних розробок щодо основоположних інститутів екологічного законодавства й права і нормативно-правового акта, який виступатиме «наступником» вказаного Закону, стане в нагоді. Як наслідок, науковці знов повернуться до багаторічної дискусії щодо доцільності прийняття Екологічного або Ландшафтного кодексу України, Кодексу законів про охорону навколишнього природного середовища тощо [1; 2; 57 та ін.].

Крім того, в умовах сьогодення все гостріше постає питання щодо можливості реалізації конституційно-правової доктрини у сфері права на загальне використання природних ресурсів громадянами (а в деяких випадках правники наважуються вести мову і про інших суб'єктів правовідносин). Безумовно, воно встановлене на законодавчому рівні, але дійового правового механізму його забезпечення досі бракує. У Конституції України закріплено: а) кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу згідно із законом; б) власність не повинна використовуватися на шкоду людині й суспільству; в) від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади й органи місцевого самоврядування та ін. Однак указані органи, передаючи природні об'єкти у власність, користування або оренду, фактично не створюють умов для забезпечення гарантованого Основним Законом країни права користуватися природними об'єктами права власності народу згідно із законом

(ч. 2 ст. 13). Майже аналогічне положення містить ст. 324 Цивільного кодексу України. Однак бажано звернути увагу ще й на те, що разом із конституційними екологічними природними права існують і відповідні обов'язки. Отже, виходячи зі змісту конституційних положень можемо констатувати, що в нашій країні не тільки офіційно визнана теорія «соціальної держави» (введено в науковий обіг Лоренцом фон Штейном) і закріплене прагнення сучасної Української держави відповідати статусу правової, а й відображені ознаки соціальної держави. З огляду на це науковці мають змогу встановити, що саме стало підставою для одночасної фіксації разом з іншими характеристиками положення про те, що головною ознакою Української держави є її проголошення як соціальної і правової [20, с. 26; 34 ; 38; 27 та ін.].

Вбачається, що закріплення в Основному Законі України тези про те, що наша країна є «соціальною державою», пов'язане із зародженням концепту «екологічної держави», що впливає на інститут права природокористування. Більш того, як уже наголошувалося, положення щодо цього знайшли своє відображення не лише на конституційному рівні і в нормах чинного законодавства, а й набули подальшого розвитку в наукових працях українських учених, зокрема В. І. Андрейцева [3], Г. І. Балюк [6], А. П. Гетьмана [14], Н. Р. Кобецької [21], В. М. Комарницького [24], В. В. Носіка [32] та ін. Фахівці все частіше використовують такі поняття, як «екологічна функція держави», «екологічна функція права», «екологічна функція управління». Нині стає також «модним» вести мову про формування екологічної держави, підтвердженням чого є напрацювання С. О. Боголюбова [10; 11], В. В. Петрова [35], Ю. С. Шемшученка [62]. Крім того, окреслена проблема обговорюється під різними кутами, а дискусія набуває нової форми, що легко помітити навіть із назв робіт К. А. Машненкова [29], А. О. Міняєва [30], О. В. Павлової [33], А. К. Соколової [54], П. Стецюка [55], М. І. Хилька [61] та ін. Однак, як було вказано, висновки фахівців є доволі дискусійними, що несе багато позитивного (лише в суперечці народжується істина). Такий стан справ пояснюється тим, що багато в чому результати залежать від економічного стану країни (наприклад, у

ст. 1 Конституції Чорногорії міститься положення про розбудову екологічної держави [64]). Натомість у нашій країні нині продовжується спір щодо формування екологічної держави й доцільності закріплення цієї правової категорії при внесенні змін до Конституції України. Вирішення цього питання вимагає проведення ґрунтовних наукових досліджень щодо встановлення юридичних складників, ознак, соціальної зумовленості, забезпеченості та інших елементів поняття «екологічна держава».

Вважаємо за доцільне навести висновки, зроблені суддею Конституційного Суду України П. Стецюком, а саме: наявність у тексті Основного Закону положень ст. 16, відповідно до якої забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави, а також ст. 50 Конституції України (де закріплено конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та гарантії вільного доступу до інформації про стан довкілля) дає підстави стверджувати про можливе декларування Україною свого статусу «екологічної» держави [55], що цілком відповідає загальносвітовій еволюції сучасного конституціоналізму, яка виразно прямує у бік посилення його екологізації [17].

З огляду та тему статті й наведені погляди науковців, вважаємо за необхідне окремо зупинитися на сервітутному праві в екологічних правовідносинах, що є ще одним свідченням існування «пограничних правових інститутів» як засобів реалізації права загального природокористування завдяки розгалуженню екологічних обов'язків щодо забезпечення безперешкодного доступу до природних об'єктів. В умовах сьогодення це вже не лише не підтримані актами правозастосування наукові концепції. Наприклад, Верховний Суд України відмовив у допуску заяви про перегляд і залишив сервітут в силі, до того ж суди обґрунтовували виправданість і доцільність встановлення постійного безоплатного земельного сервітуту на право проходу і проїзду на транспортному засобі, спираючись на те, що в документації на земельну ділянку – висновку управління архітектури і містобудування – вже було передбачене право проходу суміжного землекористувача. Крім того, в ситуаційній схемі та на

плані меж зон обмежень і сервітутів земельної ділянки визначені межі і площа частини земельної ділянки, на якій діє сервітут.

На підтвердження цього наведемо такий факт. Колегія суддів Судової палати в цивільних справах Верховного Суду України у складі А. Г. Яреми, Н. П. Лященко, Я. М. Романюка, розглянувши заяву ОСОБА_4 про перегляд рішення Апеляційного суду Одеської області від 23 липня 2015 р., а також колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, вивчивши цю ж справу, але за позовом ОСОБА_5 до ОСОБА_4, третя особа – ОСОБА_6, про встановлення земельного сервітуту, зробили висновок, що сервітутне право проходу і проїзду для ОСОБА_5 через ділянку площею 16 м² ОСОБА_4 не встановлюватиме для неї як власника обслуговуючої ділянки додаткових суттєвих обмежень і обтяжень при користуванні ділянкою, тому такий сервітут був найменш обтяжливим. У рішенні суду були вказані координати частини земельної ділянки, на якій діє сервітут, з огляду на те, що у відомості вирахування площ угідь земельної ділянки частина земельної ділянки позначена як відведена «під проїзди, проходи та площадки» [60]. До наведеного слід лише додати, що рішення суду про встановлення земельних сервітутів необхідно обов'язково реєструвати в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Проте питання щодо того, як таке рішення суду примусово виконати у випадку ігнорування його власником земельної ділянки, знову залишається відкритим.

Зазначимо, що концепція поділу права природокористування на загальне і спеціальне не знайшла свого закріплення ні в Кодексі України про надра (далі – КУпН), ні в Земельному кодексі України (далі – ЗК), ні в законах України «Про охорону атмосферного повітря», «Про природно-заповідний фонд України» та ін. У даній статті спробуємо з'ясувати, чи існує можливість формування інституту права загального природокористування, а якщо «так», то яким чином це відбуватиметься, з урахуванням положень Кодексу України про надра та Закону України «Про природно-заповідний фонд України».

Передусім треба відповісти на питання: чи доцільно взагалі закріплювати

право загального користування в Кодекс України про надра, чи є підстави, необхідність і перспективи його формування в реаліях сьогодення, де його виток. До речі, деякі науковці наполягають на тому, що в згаданих природноресурсових сферах право загального природокористування все ж має місце, але, ще раз наголошуємо, що це дискусійне питання. На нашу думку, основні складові деяких екологічних правовідносин (наприклад, надрокористування), що виникають згідно з умовами, зазначеними в нормативно-правових актах, не відповідають загальновизнаній характеристиці права загального природокористування.

Однак Р. В. Біловус вважає, що «під загальним користуванням надрами потрібно розуміти право всіх фізичних осіб, що перебувають на території України, безоплатно, без закріплення надр за окремими особами й без надання відповідних дозволів здійснювати користування надрами з метою задоволення власних життєво необхідних побутових і господарських потреб, у т. ч. естетичних, оздоровчих, рекреаційних, культурно-освітніх тощо, за винятком обмежень, установлених чинним законодавством» [8, с. 133]. З огляду на наведене доцільно розкрити зміст і суть правової категорії «територія» та її юридичні ознаки, тим більш, що ні в науці, ні в законодавстві не існує єдиного визначення і загальновизнаного підходу. Передусім зазначимо, що, на переконання науковця, положення ст. 14 КУпН, в якій наголошується, що перелік видів користування надрами є далеко не вичерпним (на що опосередковано вказує така теза, як «задоволення інших потреб», тобто можливі й інші види), а чинним законодавством врегульовується питання користування лише щодо наведених у КУпН видів. На підставі цього Р. В. Біловус робить висновок про можливість установлення інших видів користування надрами, у тому числі й у порядку загального користування [Там само, с. 133].

На жаль, вищенаведені аргументи навряд чи можна вважати обґрунтованими. По-перше, науковець відносить до видів загального надрокористування ті, що передбачені ст. 23 КУпН, а також спелеотуризм, котрий є різновидом спортивного туризму, збирання різних мінералів, каміння,

гірських порід тощо для геологічних колекцій, альпінізм, ландшафтний дизайн і паркове мистецтво [8, с. 134], використання палеонтологічних об'єктів, наукову та навчальну діяльність у сільськогосподарських цілях, спелеологію тощо [7, с. 167]. Постає питання (і воно є ключовим): чи виникають при цьому правовідносини щодо загального надрокористування (а які суміжні правовідносини мають місце), чи доцільно їх правове регулювання. По-друге, автор (на наш погляд, якимось боязко) наполягає на тому, що процес формування такого правового явища хоча б треба розпочати, але його місце в системі екологічного права ще не віднайдене. По-третє, Р. В. Біловус обмежує суб'єктний склад правовідносин загального надрокористування, оскільки веде мову лише про громадян як фізичних осіб, що можуть здійснювати лише технічно нескладне користування надрами для підземного будівництва (переважно при будівництві й експлуатації громадянами підземних сховищ для зберігання харчових продуктів, вирощування грибів тощо). По-четверте, разом із зазначеним учений виокремлює загальне надрокористування для цілей, не пов'язаних з видобутком корисних копалин, отриманням матеріально-речових благ, яке має на меті забезпечення права громадян на: дозвілля і відпочинок, збереження й поліпшення їх здоров'я, задоволення їх духовних і культурних потреб тощо [Там само, с. 166].

Додамо, що наведений перелік видів права загального надрокористування доволі сумнівний і дискусійний, суперечить низці приписів, що містяться в нормативно-правових актах, наприклад, у Законі України «Про туризм» від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР [49], Податковому кодексі України (редакція станом на 15.04.2017 р.) [36], а також загальноновизнаним концептуальним засадам права загального природокористування.

Безумовно, Закон України «Про туризм» визначає загальні правові, організаційні й соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму і спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних

потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів і регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму на території України. Проте туризм слід розглядати не тільки як тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає, а ще й як, наприклад, майнові відносини в галузі туризму, засновані на рівності, автономії волі і майновій самостійності їх учасників, які регулюються Цивільним і Господарським кодексами України з урахуванням особливостей, встановлених згаданим Законом. До того ж треба пам'ятати, що законодавством як окремі види (ст. 4 Закону України «Про туризм») визнаються екологічний (зелений), сільський, мисливський, підводний, гірський та ін. Як наголошує В. І. Вишневський, екотуризм – це туризм у місця з відносно незайманою природою, до цінних у природному відношенні об'єктів з метою отримання задоволення від перебування на природі, розширення знань про неї і оздоровлення [12, с. 4]. Науковець вважає, що екотуризм немислимий без екоресурсів, якими є об'єкти й явища природного чи природно-антропогенного походження, що мають певну привабливість, можуть бути використані і використовуються в екотуризмі [Там само, с. 19]. У ст. 1 Гаазької декларації Міжпарламентської конференції з туризму останній розглядається як сфера послуг і діяльність, що має найважливіше значення для життя людей і сучасних суспільств, перетворилася на важливу форму використання вільного часу окремих осіб і є основним засобом міжособистісних зв'язків і політичних, економічних і культурних контактів, які стали необхідними в результаті інтернаціоналізації всіх секторів життя націй [13]. Натомість фахівцями в галузі господарського права (В. О. Квартальним, М. І. Кубашкіним, Е.Л. Писаревським, М. В. Семеновою та ін.) туризм розглядається, як правило, як галузь економіки, а туристична діяльність – вид економічної діяльності, проте деякі науковці екотуризм не вважають «класичною формою туризму» і його різновидом через відсутність низки юридичних ознак, що характеризують туризм як господарсько-правову категорію.

Крім того, доцільно враховувати й особливості обмеження доступу до туристичних ресурсів (як найбільш природних ресурсів, що використовуються в туристичній галузі), що визначається їх реальною пропускною спроможністю, рівнем припустимого антропогенного навантаження, сезонними та іншими умовами. Доречно вести мову й про специфіку охорони, відтворення, забезпечення вимог екологічної безпеки при використанні природно-туристичних об'єктів.

Таким чином, предметом окремого дослідження мають бути: а) власне особливості суб'єктного складу зазначених правовідносин; б) забезпечення й реалізація доступу фізичних осіб до корисних властивостей надр (при цьому необхідно брати до уваги, що пріоритетним завданням відразу стає врахування єдності екологічної системи і комплексного, інтегрованого, екосистемного підходу до сталого використанні природних об'єктів); в) визначення життєво необхідних потреб, які не суперечать публічним і приватним інтересам інших осіб, а їх задоволення не заподіює їм шкоди і не створює незручностей, до того ж відбувається необтяжуючими способами та ін. Звідси доходимо висновку, що у ст. 23 КУпН взагалі не йдеться про самостійний різновид права загального користування [4], цей концепт є найбільш поширеним в еколого-правовій науці. Безперечно, будь-які інтереси разом із мотивацією і потребами є рушійною силою діяльності людей. Проте якщо мотивація – це загальне поняття, яке визначає процес свідомого вибору людини того або іншого типу поведінки, що відрізняється комплексним впливом зовнішніх (стимули) і внутрішніх (мотиви) чинників, то потреба – це ставлення суб'єкта до об'єкта, на який спрямована дія, до умов свого існування. Інтерес, у свою чергу, завжди виражає юридичний намір суб'єкта досягти певних благ, які як прямо дозволяються правом, так і не заборонені ним [28, с. 87], він властивий лише людині через життя в соціумі, де виникають суспільні відносини, які необхідні для задоволення потреб.

Р. В. Біловус переконаний, що в законодавстві про надра має бути деталізований механізм правового регулювання загального користування надрами для цілей, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин, бо існуючі

в цій галузі правові норми в розрізних актах декларативні, схематичні, недосконалі за формою та змістом [7, с. 167]. Однак чітких і виважених пропозицій щодо вдосконалення чинного екологічного законодавства він знову не наводить. Більш того, після публікації статті, що розглядається, до КУпН вносилися зміни, які, звісно, науковець не міг врахувати, хоча це, на нашу думку, вплинуло б на його точку зору на право загального надрокористування.

Додамо, що вчений акцентував на дуже важливому моменті – неналежна регламентація вказаного інституту, оскільки нині в Україні поширеними залишаються злочини проти довкілля, серед яких найбільш суперечливими є справи щодо порушення правил охорони або використання надр.

Наприклад, розглянемо ухвалу слідчого судді Зміївського районного суду Харківської області В. В. Овдієнка (від 11.07.2016 р., № 1-кс/621/160/16) щодо клопотання слідчого Зміївського відділення Чугуївського ВП ГУНП в Харківській області ОСОБА_2 про арешт тимчасово вилученого майна. Встановив, що 07.07.2016 р. слідчий СВ Зміївського відділення Чугуївського ВП ГУНП у Харківській обл. ОСОБА_2 під час досудового розслідування кримінального провадження № 12016220300000789 від 01.07.2016 р. за фактом вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК України (незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення), повторно звернувся до суду з клопотанням про арешт тимчасово вилученого майна, в якому зазначив, що 01.07.2016 р. до Зміївського відділення Чугуївського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Харківській обл. надійшов рапорт співробітника ГРПП Зміївського відділення Чугуївського ВП ГУНП в Харківській обл. про те, що в сел. Острроверхівка (Зміївський р-н, Харківська обл.) здійснюється незаконний видобуток корисних копалин із саморобного кар'єру.

Згідно зі ст. 6 Кодексу України про надра корисні копалини за своїм значенням поділяються на корисні копалини загальнодержавного і місцевого значення. Віднесення корисних копалин до корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення здійснюється Кабінетом Міністрів

України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища. В Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення» від 12.12.1994 р. № 827 (далі – Постанова) вказується, що пісок відноситься до корисної копалини «сировини піщано-гравійної» (за фактом), а саме місцевого значення. Разом з тим ч. 2 ст. 240 КК України передбачена кримінальна відповідальність за порушення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, а також незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення.

Таким чином, у витягу з ЄРДР не зазначено кваліфікуючі ознаки ч. 2 ст. 240 КК України чи то порушення встановлених правил використання надр, яке створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, чи то незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Тобто слідчим не вказана об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення. У клопотанні, з посиланням на Постанову, вказується, що пісок відноситься до корисної копалини «сировини піщано-гравійної», однак у клопотанні не конкретизовано, чи віднесено зазначені копалини до загальнодержавних чи місцевого значення. В самій же Постанові пісок віднесено до корисної копалини місцевого значення – «сировини піщано-гравійної». Частина 3 ст. 214 КПК України вимагає, що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається. Слідчим не надано доказів того, що до ЄРДР внесено відомості, які містять короткий виклад об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК України [60].

Наведене стосується також і самовільного використання надр, що розглядається як користування надрами за відсутності на це дозвільної документації, передбаченої законом [41], але у справах, як правило, не звертається увага на вимоги для встановлення факту самовільного користування надрами та визначення обсягу видобутих надр використовується пряме вимірювання (заміри розробок, кар'єрів, накопичених надр) разом з аналізом

матеріалів геологорозвідувальних робіт (геологічні, гідрогеологічні карти родовищ за їх наявності). Безумовно це великий недолік.

З огляду на це вбачається, що нині, коли створено умови для поглибленого вивчення права природокористування, при змінні нормативних приписів доцільно застосовувати визнані світовою спільнотою природно-правові підходи, оскільки лише це дозволить втілити в життя задуми школи природного права, досягнення багатовікової еволюції правової доктрини, врешті-решт, сприятиме гармонізації екологічних інтересів людини й суспільства.

Не випадково С. О. Боголюбов, досліджуючи проблеми й напрямки правотворчої діяльності у сфері охорони довкілля та раціонального природокористування, робить акцент на певній невизначеності науки, права та екологічного законодавства [9, с. 42–50]. Це пояснюється тим, що низка питань щодо безперешкодного доступу громадян до природних ресурсів пов'язана з вимогами дотримання права загального природокористування і має велику кількість недоліків: відсутній ефективний і дієвий правовий механізм реалізації імперативних приписів, існування великої кількості декларативних положень, низький рівень вирішення процедурних питань, змістовна невизначеність законодавчих термінів тощо.

Окремо зупинимось на особливостях права загального природокористування об'єктами природно-заповідного фонду (на прикладі дендропарків), оскільки це питання стоїть дуже гостро. В екологічно-правій науці питання реалізації права загального користування об'єктами природно-заповідного фонду на даний момент залишається малодослідженим. Тому спочатку розглянемо проблеми, пов'язані з відвідуванням дендропарків (правом загальнодоступного природокористування, особливо правом на задоволення потреб проїзду, проходу для мешканців прилеглих територій тощо), що в сучасних умовах, як правило, пов'язано із задоволенням публічних і приватних інтересів. Їм притаманне видове різноманіття, а підпорядкування дендропарків та інших об'єктів природно-заповідного фонду має багатогалузевий характер.

Так, народним депутатом А. Яценком на розгляд Верховної Ради України

подано проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 31.03.2015 р. за № 2498 щодо безоплатного відвідування дендрологічних парків», до якого знов повернулися у травні – червні 2017 р. [39]. Цей документ має такі ознаки: наукова необґрунтованість, непослідовність у викладенні матеріалу, наявність великої кількості розбіжностей у законодавчих приписах, що суперечить загальноновизнаним положенням еколого-правової доктрини. На наш погляд, цей законопроект є безпрецедентним щодо «якості» нормотворення і вже втратив актуальність. Пояснимо свою позицію.

По-перше, до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-ХІІ [43] (що, до речі, втратив чинність з огляду на прийняття Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. № 848-VІІІ [44]) пропонується внести такі зміни: ч. 10 ст. 15 розділу І законопроекту доповнити реченням четвертим такого змісту: «Національна академія наук України та національні галузеві академії наук України, в підпорядкуванні яких знаходяться дендрологічні парки, зобов'язані забезпечити безоплатне відвідування дендрологічних парків жителям населених пунктів, в адміністративних межах яких розташовані парки».

Для повноти розгляду питання нагадаємо, що Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 р. № 1977-ХІІ закріплював правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери, містив положення щодо необхідності створення умов для наукової й науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку. Так, ст. 15 цього Закону встановлювала правовий статус Національної академії наук України і національних галузевих академій наук. Крім того, відповідно до ч. 10 ст. 15 цього Закону держава передавала національним академіям у безстрокове безоплатне користування без права зміни форми власності основні фонди, а також обігові кошти. Використання майна, переданого національним академіям, здійснювалося ними за законодавством і статутами академій. Земельні ділянки надавалися академіям у постійне

користування або в оренду згідно із земельним законодавством України.

Прийнятий у 2015 р. новий Закон «Про наукову і науково-технічну діяльність», як і попередній, у преамбулі містить положення про те, що він визначає правові, організаційні і фінансові засади функціонування і розвитку у сфері наукової і науково-технічної діяльності, створює умови для провадження наукової і науково-технічної діяльності, задоволення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку шляхом взаємодії освіти, науки, бізнесу та влади. Проте новий Закон має суттєві особливості. Зокрема, виходячи зі змісту нового Закону рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання саме цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури й освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення використання досягнень вітчизняної і світової науки й техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб.

Зупинимося на тексті детальніше. Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (далі – Закон 2015 р.) *дендропарк* розглядається як тип наукового підрозділу – структурний підрозділ юридичної особи, основним завданням якого є провадження наукової, науково-технічної або науково-організаційної діяльності, у штаті якого посади наукових працівників становлять не менш як 50 %. Відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону 2015 р. створення, реорганізація і ліквідація державних наукових установ здійснюються в визначеному Кабінетом Міністрів України порядку. Національна академія наук України, національні галузеві академії наук утворюють, реорганізують, ліквіднують наукові установи, що перебувають у їх віданні, з урахуванням норм Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» [44]. У ч. 5 цієї статті зафіксовано, що землекористування і реалізація прав власника земельних ділянок (для приватних наукових установ), у

тому числі набуття відповідних прав на землю, здійснюються науковими установами відповідно до земельного законодавства. Земельні ділянки передаються державним і комунальним науковим установам у постійне користування у порядку, передбаченому Земельним кодексом України, і не можуть бути вилучені (припинене право постійного користування земельною ділянкою) за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування без згоди власника (власників) або уповноваженого ним (ними) органу чи Президії Національної академії наук України або національних галузевих академій наук. Передача в оренду державними (комунальними) науковими установами закріплених за ними на основі права оперативного управління або господарського відання об'єктів власності, а також земельних ділянок здійснюється без права їх викупу відповідно до законодавства України.

Крім того, з метою збереження дендропарків, які мають виняткове значення для вітчизняної і світової науки, створюється Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять *національне надбання* (ст. 16 Закону 2015 р.). Важливим моментом є закріплення Законом 2015 р. наступного поняття: «науковий об'єкт, що становить національне надбання» – це унікальний об'єкт, що не піддається відтворенню, втрата або руйнування якого матиме серйозні негативні наслідки для розвитку науки і суспільства, і *що потребує* (унікальний об'єкт) *підтримки, не передбаченої, на жаль, Законом України «Про природно-заповідний фонд України»* [48]. Державний реєстр наукових об'єктів, що становлять національне надбання, веде центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері наукової і науково-технічної діяльності, у встановленому ним порядку. Положення про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 р. № 723 [37]. Принагідно додати, що в ст. 15 (до якої А. Яценко пропонує внести зміни) взагалі йдеться про державні ключові лабораторії.

По-друге, попри те, що Законом 2015 р. визначено певні особливості правового режиму дендрологічних парків, вважаємо за необхідне всі зміни, згідно

з якими деталізується правове регулювання дендропарків, слід відобразити і в окремій гл. 9 «Дендрологічні парки» Закону України «Про природно-заповідний фонд» від 16.06.1992 р № 2456-ХІІ [48], який є спеціальним нормативно-правовим актом. Більш того, усі зміни, доповнення щодо їх статусу повинні вноситися саме до нього, а не до Закону 2015 р., який щодо правового положення дендропарків доречно розглядати як нормативно-правовий акт загальної дії. У зв'язку з цим вважаємо, що запропоновані зміни мають вноситися саме до Закону України «Про природно-заповідний фонд», а не до Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність». Пояснити це легко: режим територій і об'єктів природно-заповідного фонду – це сукупність науково обґрунтованих екологічних вимог, норм і правил, які встановлюють правовий статус, призначення цих територій і об'єктів, характер допустимої діяльності в них, порядок охорони, використання і відтворення їх природних комплексів.

По-третє, згідно зі ст. 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд» території і об'єкти природно-заповідного фонду з додержанням вимог, встановлених цим Законом та іншими актами законодавства України, можуть використовуватися у: природоохоронних; науково-дослідних; освітньо-виховних; оздоровчих та інших рекреаційних цілях; для потреб моніторингу навколишнього природного середовища. Всі основні види використання, а також заготівля деревини, лікарських та інших цінних рослин, їх плодів, сіна, випасання худоби, мисливство, рибальство тощо можуть здійснюватися лише за умови, що така діяльність не суперечить цільовому призначенню територій і об'єктів природно-заповідного фонду, встановленим вимогам щодо охорони, відтворення та використання їх природних комплексів та окремих об'єктів. На території дендрологічних парків забороняється діяльність, що не пов'язана з виконанням покладених на них завдань і загрожує збереженню дендрологічних колекцій (ст. 34).

Варто також брати до уваги те, що відповідно до ст. 33 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» дендрологічні парки організовуються з метою збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних

видів дерев, чагарників та їх композицій для найбільш ефективного наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання і є науково-дослідними установами. У зв'язку з цим вільний доступ місцевих жителів до дендрологічних парків може мати негативні наслідки, зокрема, це стосується й виконання ними (дендрологічними парками) своїх завдань. До того ж кошти, одержані дендрологічними парками від туристично-екскурсійної діяльності, використовуються для вжиття заходів щодо їх охорони.

Зупинимось ще на одному моменті. Земельні ділянки з усіма природними ресурсами вилучаються з господарського використання і надаються дендрологічним паркам у порядку, визначеному вищевказаним Законом та іншими актами законодавства України. Так, згідно зі ст. 7 цього Закону на використання земельної ділянки або її частини в межах природно-заповідного фонду може бути встановлене обмеження (обтяження) в обсязі, передбаченому законом або договором. До того ж обмеження (обтяження) підлягає державній реєстрації і діє протягом строку, зафіксованого законом або договором. Завдані внаслідок обмеження (обтяження) у землекористуванні збитки відшкодовуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. На підставі цього можемо зробити висновок, що законодавець мусить чітко назвати мету відвідування й виписати процедуру її встановлення, але це лише один із складників загальної системи піднятого питання, яке стосується понятійно-категоріального апарату, яким оперує законотворець.

По-четверте, в проекті Закону йдеться про «забезпечення відвідування дендрологічних парків» жителям населених пунктів, в адміністративних межах яких розташовані парки. В Україні формами забезпечення прав екологічних людини і громадянина є судова та адміністративна. У багатьох європейських країнах (Франція, ФРН, Іспанія, Швейцарія) існує змішана (судово-адміністративна) форма їх забезпечення. Що саме вклав законотворець у термін «відвідування» і яка його мета, не зрозуміло. Можливо, він вважав, що жителі цих населених пунктів мають право проходу і проїду на велосипеді, або щось інше, якщо це не суперечить загальним засадам законодавства у сфері

використання об'єктів природно-заповідного фонду, але в такому разі доцільно вести мову про земельні сервітути, порядок встановлення яких визначається гл. 16 «Право земельного сервітуту» і гл. 7 «Землі природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення» Земельного кодексу України [18].

Наголосимо, що в науці екологічного права загальноновизнаним є факт того, що більшість його правових інститутів належить до комплексних правових утворень, що включають норми, які містяться і в інших галузях системи українського права. Це стосується і права кожного громадянина на користування природними об'єктами права власності Українського народу відповідно до закону, проголошеного Конституцією (ч. 2 ст. 13) [25]. До речі, аналогічні положення містить також і ст. 324 Цивільного кодексу України. Отже, в конституційно-правовій доктрині йдеться про природні об'єкти права власності всього народу, а також про те, що громадяни можуть користуватися ними згідно із законом. Це дозволяє зменшити кількість необґрунтованих спроб власників й орендарів природних ресурсів обмежити екологічні права громадян, у тому числі й природні. Разом із цим в Основному Законі закріплено таке: власність не повинна використовуватися на шкоду людині й суспільству; від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади й органи місцевого самоврядування та ін. Однак відповідні державні органи, органи місцевого самоврядування та ін., передаючи природні об'єкти у власність, користування або оренду, фактично не створюють умов для забезпечення безперешкодного доступу громадян до природних ресурсів. Не можна оминати увагою й того, що ст. 333 ЦК закріплює, що особа, яка зібрала ягоди, лікарські рослини, зловила рибу або здобула іншу річ у лісі, водоймі тощо, є їх власником, якщо вона діяла згідно із законом, місцевим звичаєм або загальним дозволом власника відповідної земельної ділянки, а це за багатьма аспектами не відповідає низці приписів екологічного законодавства.

По-н'яте, безоплатності при відвідуванні дендропарків. До речі, останнє згідно зі ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» є одним зі складників права загального природокористування. У

той же час відповідно до ст. 37 Закону України «Про природно-заповідний фонд» «за відвідування територій та об'єктів природно-заповідного фонду їх адміністрації, а також підприємства, установи, організації і громадяни, у підпорядкуванні яких перебувають ці території та об'єкти, за погодженням із спеціально уповноваженими державними органами можуть встановлювати плату». Із наведеного передусім випливає, що управління дендрологічними парками здійснюється їх спеціальними адміністраціями, до складу яких входять відповідні наукові підрозділи, служби охорони, екологічної освіти, господарського та іншого обслуговування, згідно із положеннями про території та об'єкти природно-заповідного фонду і проектами організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, для яких не створюються спеціальні адміністрації, здійснюється підприємствами, установами й організаціями, у віданні яких перебувають ці території та об'єкти.

Як бачимо, вирішення питання щодо того, яким має бути відвідування дендрологічного парку (платним чи безоплатним), належить до компетенції його адміністрації або установи, у підпорядкуванні якої перебуває цей парк, а отже, на нашу думку, не може бути предметом спеціального законодавчого регулювання.

Разом із цим на території дендрологічних парків може бути проведено зонування відповідно до вимог, встановлених для ботанічних садів, тобто з метою забезпечення виконання поставлених перед дендрологічними парками завдань виокремлюються зони: а) експозиційна – її відвідування дозволяється в порядку, визначеному адміністрацією дендропарку; б) наукова – до її складу входять колекції, експериментальні ділянки тощо, на відвідування її мають право лише співробітники дендрологічного парку у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, а також із дозволу адміністрації спеціалісти інших установ; в) заповідна, вхід до неї заборонений, крім випадків, коли це пов'язано з проведенням наукових спостережень; г) адміністративно-господарська. Зонування територій об'єктів природно-заповідного фонду впливає не лише на процедуру вільного відвідування дендропарку, а й на платність чи безоплатність.

Враховуючи наведене і пам'ятаючи, що згідно з Конституцією України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24), тобто не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, вважаємо, що пропозиція щодо звільнення від плати за відвідування дендрологічних парків мешканців населених пунктів, у межах яких вони розташовані, не повною мірою узгоджується із приписами Основного Закону. Вважаємо недоречним надання необґрунтованих переваг.

По-шосте, щодо суб'єктного складу, тобто тих, хто має право безоплатного відвідування дендрологічних парків. У проекті норма, присвячена даному питанню, трансформується лише на «жителів», й не містить тлумачень з цього приводу. Отже, не зрозумілим залишається, чи вказаним правом наділені лише мешканці (постійні) населених пунктів, в адміністративних межах яких розташований парк.

Відразу наголосимо, що за законодавством України громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України (ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). Безумовно, закріплена норма є доволі дискусійною стосовно визнання права загального природокористування лише за громадянами, у науці екологічного права доволі поширеною є точка зору щодо визнання юридичних осіб суб'єктами права загального природокористування.

По-сьоме, у проекті Закону не наведено чіткої, зрозумілої дефініції поняття «населених пунктів, в адміністративних межах яких розташований» дендропарк. Передусім необхідно акцентувати, що відповідно до ст. 133 Конституції України систему адміністративно-територіального устрою нашої держави складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони

в містах, селища і села. До цього додамо, що під адміністративно-територіальною одиницею, на думку М. В. Шульги, здебільшого розуміється частина єдиної території держави, що є просторовою основою для організації її діяльності місцевих органів державної влади та самоврядування [63]. У той же час нині ще існують території, що не входять до складу жодного району, в окремих районах відсутні районні ради, навіть існують територіальні громади у складі іншої територіальної громади тощо (враховуючи зміни до статей 7, 8 і 174 Земельного кодексу України, ст. 46 Закону України «Про землеустрій»). Крім того, наразі не врегульовано питання щодо посвідчення меж адміністративно-територіальних одиниць (населених пунктів, яке має відбуватися шляхом складання Державного акта України, форма та порядок видачі якого встановлюються Верховною Радою України (ст. 176 ЗК України)). Законом передбачено, що такий акт буде видаватися відповідній адміністративно-територіальній одиниці й повинен містити відомості про її межі, але земельним законодавством форма цього акта не затверджена, як і не визначена відповідальність за недотримання окреслених положень.

Отже, з огляду на сказане доцільно взяти до уваги приписи *листа* Держгеокадастру України від 27.01.2016 р. №22-28-0.21-1375/2-16, відповідно до якого Головне управління надає роз'яснення щодо порядку внесення до Державного земельного кадастру відомостей про встановлення (зміну) меж адміністративно-територіальних одиниць і вимог до проектів землеустрою щодо встановлення (зміни) меж адміністративно-територіальних утворень, визначеному Законом України «Про Державний земельний кадастр» [52]. Як бачимо, приписи законопроекту, викладені, до речі, як норми постійної дії, не повною мірою узгоджуються з нормами Конституції України, що регулюють питання організації публічної влади в межах адміністративно-територіальних одиниць, і земельного законодавства.

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо безоплатного відвідування дендрологічних парків» від 31.03.2015 р.

№ 2498 потребує подальшого суттєвого доопрацювання, а зміни стосовно перешкодного відвідування взагалі доречно вносити до спеціального нормативно-правового акта – Закону України «Про природно-заповідний фонд». Поряд з цим доцільно більш уваги приділити питанням безперешкодного доступу (відвідуванню) природних об'єктів відповідно до сучасних умов.

Для повноти розгляду окресленої проблеми зупинимося ще на притаманних загальному природокористуванню контролі та нормуванні. На жаль, більшість населення України взагалі не знає, що існують максимальні норми безоплатного збору «дарів природи», а це свідчить про низький рівень обізнаності й екологічної свідомості громадян і суспільства в цілому. Наприклад, максимальні норми безоплатного збору дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо встановлюються органами виконавчої влади відповідно до вимог Лісового кодексу України за поданням органу виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, погодженим з органом виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями (ст. 66 ЛК України). Наприклад, розпорядженням Харківської обласної державної адміністрації від 17.08.2007 р. № 526 встановлено максимальні норми безоплатного збору громадянами дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів, крім видів, занесених до Червоної книги України. Проте це доцільно якнайшвидше і в повному обсязі довести до відома населення, що сприятиме інформаційному забезпеченню права загального природокористування, бо в умовах сьогодення громадяни повинні чітко знати власні екологічні права й обов'язки, усвідомлювати їх, мати високий рівень екологічної культури. Не випадково і, на нашу думку, справедливо Е. В. Гірусов констатує, що екологічна свідомість є сукупністю поглядів, теорій і емоцій, які відображають проблеми співвідношення суспільства і природи у плані їх вирішення відповідно до конкретних соціальних і природних можливостей. Більш того, екологічна свідомість ґрунтується на

ідеологічних і моральних цінностях, але передбачає їх індивідуальне осмислення, вона формується із знань і переконань у галузі взаємовідносин суспільства і природи, на екологічно доцільному ставленні до природних ресурсів, вміннях застосовувати науково обумовлені рішення щодо природи: відображає індивідуальний досвід спілкування з природними системами [16].

Таким чином, потрібно ґрунтовно проаналізувати сутність правових явищ, як-то екологічні права та обов'язки, екологічні правовідносини тощо, спираючись на природно-правові підходи. Природно-правова концепція як спосіб розуміння, тлумачення стане в нагоді при формуванні сучасної еколого-правової доктрини, екологічної свідомості, культури й еколого-правового статусу особистості, утвердження законності та верховенства права в українському суспільстві.

Незважаючи на те, що право природокористування за термінологією законодавства є «загальним» або «загальнодоступним», але обов'язково, й це було завжди, ведеться державний контроль і моніторинг його реалізації, що в сучасних умовах, безсумнівно, набуває нових правових форм. З огляду на це переконані, що фахову підготовку кадрів, які будуть їх проводити, необхідно здійснювати саме за рахунок Державного бюджету, і тільки після цього на відбірковій основі формувати органи контролю і моніторингу. Підтримуємо також пропозицію, що мінімальний прохідний бал ЗНО повинен становити не менш 150 не лише для медиків, а й для юристів.

Позитивним вбачається те, що Кабінет Міністрів схвалив Концепцію реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке відбуватиметься у три етапи. Розглянемо основні положення цієї Концепції. Так, першому етапі буде ліквідовано Державну екологічну інспекцію і створено новий орган – Державну природоохоронну службу. Це важливо, оскільки зараз державний нагляд (контроль) у природоохоронній сфері здійснюють сім органів виконавчої влади – Держекоінспекція, Держгеонадра, Держлісагентство, Держгеокадастр, Держрибагентство, Держпродспоживслужба, Укртрансбезпека. Крім того, передбачається підвищення дієвості природоохоронного контролю у процесі

децентралізації шляхом: утворення територіальних підрозділів Держекобезпеки за принципом еколого-ресурсних і еколого-техногенних округів (замість 28 обласних 10 територіальних округів); передачі окремих функцій природоохоронного контролю місцевим громадам (засмічення землі, контроль об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, полювання, браконьєрство, поводження з відходами); організації діяльності інституту громадських інспекторів з охорони довкілля – «екологічних шерифів» на базі місцевих громад [26], що, зрозуміло, позначиться на правому режимі загального природокористування.

Висвітлюючи окреслене питання, зауважимо, що актуальними залишаються висновки науковців щодо використання і відтворення природних ресурсів і підтримки природної рівноваги. Звісно, для цього передусім необхідне посилення природоохоронної функції держави й виокремлення її як самостійної. Означені концепти знайшли своє відображення як на конституційному рівні, так і в нормах чинного законодавства. Зокрема, такі поняття, як «екологічна функція держави», «екологічна функція права», «екологічна функція управління» набули подальшого розвитку в наукових працях таких українських учених, як В. І. Андрейцев [3], Г. І. Балюк [6], А. П. Гетьман [14], Н. Р. Кобецька [21], В. М. Комарницький [24], В. В. Носік [32] та ін.

За Концепцією основні завдання реформи – перехід від карального органу до служби моніторингу запобігання негативному впливу на довкілля, впровадження прозорої системи екологічного контролю й інформування суспільства, громадського контролю, гармонізація з євростандартами, ліквідація корупційних ризиків і складових, налагодження тісної взаємодії з органами місцевого самоврядування.

На другому етапі планується внести законодавчі зміни задля вдосконалення системи контролю й організації проведення моніторингу стану довкілля, забезпечення функціонування загальнодержавної екологічної автоматичної інформаційно-аналітичної системи і доступу до екологічної інформації.

Протягом третього передбачається впровадження оновленої системи

державного моніторингу стану довкілля, введення нових екостандартів і норм тощо.

Реалізація розробленої Мінприроди Концепції реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні є одним із пріоритетних напрямів діяльності уряду на 2017 р., який не випадково визначений як реформа системи управління довкіллям та інтеграції екологічної політики в інші сфери економіки [53], що значно впливає на формування дієздатного інституту права природокористування.

Висновки. З огляду на наведені міркування можемо зробити такі висновки й узагальнення:

По-перше, забезпечення дієвості механізму еколого-правового регулювання не можливе без детального вивчення інституційного аспекту права природокористування. Звісно, починати треба з дефініції інституту як права загального природокористування, так і спеціального, оскільки вони є невід'ємними складовими генерального, комплексного (міжгалузевого) правового інституту екологічного законодавства та права, який виходить зараз на якісно новий рівень правового регулювання й охоплює більш широке коло об'єктів. У цьому контексті слід відмітити, що фахівці частіш за все уподібнюють поняття «складний інститут» і «комплексний інститут». Більш того, деякі науковці при розгляді системи права та законодавства вказують на існування «галузових й міжгалузових (комплексних) правових інститутів», ототожнюючи тим самим поняття «міжгалузовий інститут» і «комплексний інститут». Безумовно, є й інші підходи, але, на жаль, наука теорії права суттєво відстає й гальмує розвиток галузевих наук, особливо молодих, що проходять етап становлення, таких як екологічне право. З огляду на це додамо, що складний (комплексний) правовий інститут права природокористування (який можливо вважати генеральним) утворюють схожі, близькі до нього норми права, зокрема, входять декілька простих інститутів, а саме інститути права загального і спеціального природокористування, які є більш конкретизованими і меншими за обсягом, але мають самостійне юридичне значення. Авторка пропонує всі

юридичні норми, що стосуються права природокористування об'єднати у генеральний (квазіінститут) права природокористування, в межах якого існують автономні інститути, в той же час можуть діяти субінститути (або підінститути). Крім того, інститути права як загального природокористування, так і спеціального мають внутрішній поділ та відрізняються структурою, змістом, сутністю, об'єктним складом та іншими ознаками.

По-друге, право загального природокористування в умовах сьогодення має такі характеристики:

- ґрунтується на концепції природно-правової доктрини;
- аналізується як міжгалузева правова категорія;
- розглядається як правовий інститут, який перебуває на етапі свого становлення;
- динамічність, ця риса передусім підтверджує, що воно як явище формується під впливом соціальних, політичних, економічних, екологічних та інших чинників;
- можна досліджувати як певний процес (динаміка) і певний стан (статика), що істотно впливає на його ознаки в сучасних реаліях;
- раціональність, екологізбалансованість (це сприяє тому, що воно виконує своє основне завдання – відповідати публічним та приватним інтересам й ідеології задля забезпечення сталого розвитку, однак важливо, що при цьому не повинно існувати конкуренції приватних і публічних інтересів);
- змістом виступають певні екологічні права й обов'язки, у тому числі й природні;
- реалізація відбувається з урахуванням законів природи, а межі цього зумовлені науково обґрунтованим комплексним впливом на довкілля (до речі, це можливе лише завдяки дотриманню екологічних вимог, приписів, імперативів, заборон тощо);
- є видом екологічних правовідносин, який, на наше переконання, має стати об'єктом самостійного наукового дослідження;
- існування і реалізація не можливо без охорони, відтворення, збереження

природних ресурсів, тобто це взаємозалежні правові явища;

– спирається на принципи верховенства права та правової визначеності;

– на меті визнає не використання всього навколишнього природного середовища, а природних ресурсів, як його складових компонентів.

По-третє, такий підхід (інституційний) має прагматичну спрямованість, що сприятиме вдосконаленню і закріпленню на законодавчому рівні права загального природокористування. Інститут права загального природокористування як системна сукупність правових норм відкриває можливості для: досягнення якісно нового рівня регулювання відносин, які виникають при природокористуванні, визначення методів і принципів, оптимізації правозастосовної практики.

З огляду на це фахівцям у галузі національної науки екологічного права ще необхідно розробити низку законів (або один кодифікований нормативно-правовий акт), спрямованих на створення реальних юридичних механізмів для безперешкодного доступу громадян до природних об'єктів як основної умови реалізації їх конституційного права на користування природними об'єктами права власності Українського народу, усунути свавілля і зловживання в цій сфері.

По-четверте, за сучасних умов при поглибленому вивченні права природокористування доцільно спиратися на визнані світовою спільнотою природно-правові підходи. Це передусім дозволить втілити в життя задуми школи природного права, підкреслити багатовікову еволюцію правової доктрини, гармонізувати публічні і приватні інтереси в екологічній сфері.

Список літератури:

1. Актуальні питання кодифікації екологічного законодавства України: зб. тез наук. доп. учасників «круглого столу» (Харків, 9 листоп. 2012 р.); за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: НУ «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. 303 с.
2. Андрейцев В. І. Актуальні проблеми екологічного права: новітні доктрини: ретроспективний аналіз та погляд у майбутнє. *Актуальні проблеми екологічного права: матеріали і доповіді міжнародного круглого столу*. Дніпропетровськ: Нац. гірнич. ун-т, 2010. 153 с.
3. Андрейцев В. І. Тектолого-правові аспекти забезпечення сучасної екологічної політики держави. *Право України*. 2011. № 2. С. 66–84.

4. Анісімова Г. В. Законодавчі проблеми забезпечення права загального природокористування. *Теорія і практика правознавства*: електрон. наук. фахове вид. 2013. Вип 1: URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/62839/58311> (дата звернення: 07.07.2017).
5. Анісімова Г. В. Концептуальні основи права природокористування в роботах В. Л. Мунтяна. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті д-ра юрид. наук, проф. Мунтяна Василя Лук'яновича (м. Київ, 26 травня 2017 р.) / уклад.: В. В. Носік [та ін.]; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2017. С. 33–37.
6. Балюк Г. І. Проблема законодавчої регламентації і реалізації в Україні екологічної складової концепції сталого розвитку. *Екологічне законодавство України: стан та перспективи розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 13–14 груд. 2007 р.) / редкол.: Ю. П. Битяк, М. В. Шульга, І. В. Яковюк. Харків: Право, 2008. С. 35–43.
7. Біловус Р. В. Правове регулювання загального користування надрами для цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин. *Проблеми законності*. 2016. № 134. С. 165–172.
8. Біловус Р. В. Правові аспекти визначення права загального користування надрами. *Право і суспільство*. 2015. № 4, ч. 4. С. 130–135.
9. Боголюбов С. А. Правотворчество в сфере экологии: монография. Москва: Эксмо, 2010. 528 с.
10. Боголюбов С. А. Право та єдина державна екологічна політика в Росії. *Право України*. 2011. № 2. С. 52–65.
11. Боголюбов С. А. Экологическая функция государства. Государство в меняющемся мире: материалы VI Междунар. школы-практикума молодых ученых-юристов (г. Москва, 26–28 мая 2011 г.) / отв. ред. В. И. Лафитский. Москва: Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ, 2012. С. 75–85.
12. Вишневський В. І. Екологічний туризм: навч. посіб. Київ: Інтерпрес ЛТД, 2015. 140 с.
13. Гаазька декларація Міжпарламентської конференції з туризму. URL: Інформац.-прав. система ЛПА:ЗАКОН (дата звернення: 07.07.2017).
14. Гетьман А. П. Екологічна функція держави в сучасних глобалізаційних процесах. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С. 145–153.
15. Гетьман А. П., Зуєв В. А. Екологічне право: роздуми про його витоки та перспективи розвитку. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 137. С. 75–91.
16. Гирусов Э. В. Экологическое сознание как условие оптимизации взаимодействия общества и природы. *Философские проблемы глобальной экологии*. Москва: Наука, 1983. 352 с.
17. Екологічна Конституція Землі. Методологічні засади / за ред. Ю. Ю. Туниці. Львів: РВВ НЛТУ, 2011. С. 109–110.
18. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3. Ст. 27.
19. Каракаш И. И. Народное достояние или право собственности на природные ресурсы: материалы «круглого стола». *Юридический вестник*. 1998. № 1. С. 84–85.
20. Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні: монографія. Одеса: Юридична література, 2017. 437 с.
21. Кобецька Н. Р. Екологізація законодавства у сфері використання природних ресурсів. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 35. С. 160–171.
22. Колбасов О. С. Завещание экологам. *Журнал российского права*. 2000. № 5/6. С. 89–90.
23. Колбасов О. С. Завещание экологам. *Экологическое право*. 2001. № 3. С. 11–31.
24. Комарницький В. М. Право спеціального природокористування: монографія / відп. ред. Н. Р. Малишева; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. 424 с.
25. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

26. Концепція реформування системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31.05.2017 р. № 616-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616-2017-%D1%80> (дата звернення 07.07.2017).

27. Костяшкін І. О. Проблеми правового забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 39 с.

28. Кучинский В. А. Законные интересы личности: от конституции к правореализующей деятельности. *Теоретические вопросы реализации Конституции СССР*. Москва: Изд-во ИГиП РАН, 1982. 157 с.

29. Машненко К. А. Концепт «екологічна держава» в контексті сучасного державотворення. Державне управління та місцеве самоврядування. 2014. С. 21–29.

30. Миняев А. О. Конституционные основы экологического права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2003. 23 с.

31. Мунтян В. Л. Правовые проблемы рационального природопользования: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1975. 49 с.

32. Носік В. В. Наукові ідеї професора Василя Лук'яновича Мунтяна: від правової охорони природи в УРСР до екологічного права України. *Право України*. 2012. № 7. С. 348–354.

33. Павлова О. В. Правові засади формування екологічної держави за участю громадськості: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 222 с.

34. Перчеклій І. М. Право власності українського народу на природні ресурси: еколого-правові засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 16 с.

35. Петров В. В. Экологическое право России: учебник. Москва: БЕК, 1995. 557 с.

36. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 07.07.2017).

37. Положення про порядок визначення наукових об'єктів, що становлять національне надбання: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.10.2016 р. № 723. *Офіційний вісник України*. 2016. № 85. Ст. 2776.

38. Придачук О. А. Український народ як суб'єкт правового захисту Конституції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 17 с.

39. Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо безоплатного відвідування дендрологічних парків: проект Закону України від 31.03.2015 р. № 2498. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH1XE00I.html (дата звернення: 07.07.2017).

40. Про внесення змін до Закону України «Про правонаступництво України» щодо скасування дії актів СРСР на території України: проект Закону України від 11.05.2016 р. № 4650. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH3L600I.html (дата звернення: 12.07.2017).

41. Про затвердження Методики визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами: наказ Мінприроди України від 29.08.2011 р. № 303. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1097-11> (дата звернення: 07.07.2017).

42. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13.12.1991 р. № 1977-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 12. Ст. 165.

43. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.

44. Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу: Закон України від 07.02.2002 р. № 3065-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3065-14> (дата звернення 17.07.2017).

45. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

46. Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР: Постанова Верховної Ради України від 12.09.1991 р. № 1545-XII. *Відомості*

Верховної Ради України. 1991. № 46. Ст. 621.

47. Про правонаступництво України: Закон України від 12.09.1991 р. № 1543-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1543-12> (дата звернення: 12.07.2017).

48. Про природно-заповідний фонд: Закон України від 16.06.1992 р. № 2456-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.

49. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 07.07.2017).

50. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 14.09.2006 р. № 185-V. Дата оновлення: 01.01.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/185-16> (дата звернення 11.07.2017).

51. Проект Закону про визнання такими, що втратили чинність, актів органів державної влади і управління Української РСР і Постанови Верховної Ради України від 12.09.1991 р. № 1545-XII «Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР» та такими, що не застосовуються на території України, актів органів державної влади і управління Союзу РСР (реєстр. № 6480 від 22.05.2017 р.). *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61841 (дата звернення: 10.07.2017).

52. Роз'яснення про зміну меж адміністративно-територіальних утворень. URL: <http://rda.if.ua/n/news/2016/04/12/8126/view> (дата звернення: 07.07.2017).

53. Семерак О. Уряд затвердив Концепцію реформування системи природоохоронного нагляду в Україні. *Урядовий портал*. 31.05.2017 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=250029479 (дата звернення 07.07.2017).

54. Соколова А. К. Декларація про державний суверенітет України – основа становлення системи екологічної держави. *Організаційні та правові проблеми забезпечення державного суверенітету*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 берез. 2009 р.) / АПрН України, НДІ держ. буд-ва та місцевого самоврядування, Нац. академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків: Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2009. С. 83–84.

55. Стецюк П. Роль Конституційного Суду України у процесі формування та реалізації національної доктрини конституційної держави. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4/5. С. 64–73.

56. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: затв. Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/5/2015> (дата звернення: 10.07.2017).

57. Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю від народження академіка В. З Янчука / за ред. В. М. Єрмоленка (м. Київ, 22–23 травня 2015 р.). Київ: Вид. центр НУБіП України, 2015. 412 с.

58. Теория государства и права: учебник / под ред. М. Н. Марченко. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Зерцало, 2004. 640 с.

59. Ухвала Колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 19 лютого 2016 р. у складі А. Г. Яреми, Н. П. Лященко, Я. М. Романюка щодо заяви ОСОБА_4 про перегляд рішення Апеляційного суду Одеської області від 23 липня 2015 р., ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 жовтня 2015 р. у справі за позовом ОСОБА_5 до ОСОБА_4, третя особа – ОСОБА_6, про встановлення земельного сервітуту. URL: http://protokol.com.ua/ua/zemelny_servitut_vidbuvsya/ (дата звернення: 07.07.2017).

60. Ухвала слідчого судді Зміївського районного суду Харківської області Овдієнко В. В. Єдиний державний реєстр судових рішень. Категорія справи № 621/1356/16-к: Кримінальні справи; Злочини проти довкілля; Порухення правил охорони або використання надр. Надіслано судом: 11.07.2016. Зареєстровано: 11.07.2016. Оприлюднено: 13.07.2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58866360> (дата звернення: 07.07.2017).

61. Хилько М. І. До питання про екологічний характер української правової держави. *Політологічний вісник*: зб. наук. праць. Київ: Київ. нац. ун-т, 2000. С. 232–236.
62. Шемшученко Ю. Екологічна конституція Землі: від ідеї до практичного втілення. *Вісник Національної академії наук України*. 2007. № 9. С. 3–7.
63. Шульга М., Ковач Д. Правові засади встановлення та зміни меж населених пунктів. *Мала енциклопедія нотаріусу*: наук.-практ. журн. (МЕН). 2007. № 5. URL: yurradnik.com.ua/.../men05_2011_c145_Shulga_Kovach (дата звернення: 07.07.2017).
64. Экологическое государство Черногория отмечает юбилей. URL: <https://www.chernogoriya-club.ru/montenegro/news/19699/> (дата звернення: 07.07.2017).

References:

1. Aktualni pytannia kodyfikatsii ekolohichnoho zakonodavstva Ukrainy. (2012). *Zb. tez nauk. dop. uchasnykiv «kruhloho stolu»*. A.P. Getman (Ed.). Kharkiv: NU «Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho» [in Ukrainian].
2. Andreitsev, V.I. (2010). Aktualni problemy ekolohichnoho prava: novitni doktryny: retrospektyvnyi analiz ta pohliad u maibutnie. *Aktualni problemy ekolohichnoho prava: proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Dnipropetrovsk: Nats. hirnych. un-t [in Ukrainian].
3. Andreitsev, V.I. (2011). Tektoloho-pravovi aspekty zabezpechennia suchasnoi ekolohichnoi polityky derzhavy. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 2, 66–84 [in Ukrainian].
4. Anisimova, H.V. (2013). Zakonodavchi problemy zabezpechennia prava zahalnoho pryrodokorystuvannia. *Teoriia i praktyka pravoznavstva – Theory and Practice of Jurisprudence, issue 1 (3)*. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/62839/58311> [in Ukrainian].
5. Anisimova, H.V. (2017). Kontseptualni osnovy prava pryrodokorystuvannia v robotakh V.L. Muntiana. *Vid pravovoi okhorony pryrody Ukrainiskoi RSR do ekolohichnoho prava Ukrainy: proceedings of the Scientific and Practical Conference*. V.V. Nosik et al. (Eds.); Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Chernivtsi: Kondratiev A.V., 33–37 [in Ukrainian].
6. Baliuk, H.I. (2008). Problema zakonodavchoi rehlamentatsii i realizatsii v Ukraini ekolohichnoi skladovoi kontseptsii staloho rozvytku. *Ekolohichne zakonodavstvo Ukrainy: stan ta perspektyvy rozvytku: proceedings of the Scientific and Practical Conference*. Iu.P. Bytiak, M.V. Shulha, I.V. Yakoviuk (Ed.). Kharkiv: Pravo, 35–43 [in Ukrainian].
7. Bilovus, R.V. (2016). Pravove rehuliuвання zahalnoho korystuvannia nadramy dla tsilei, ne pov'iazanykh z vydobuvanniam korysnykh kopalyn. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 134*, 165–172 [in Ukrainian].
8. Bilovus, R.V. (2015). Pravovi aspekty vyznachennia prava zahalnoho korystuvannia nadramy. *Pravo i suspilstvo*, 4, ch. 4, 130–135 [in Ukrainian].
9. Bogoljubov, S.A. (2010). Pravotvorchestvo v sfere jekologii. Moscow: Jeksmo [in Russian].
10. Boholiubov, S.A. (2011). Pravo ta yedyna derzhavna ekolohichna polityka v Rosii. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 2, 52–65 [in Ukrainian].
11. Bogoljubov, S.A. (2012). Jekologicheskaja funkciya gosudarstva. Gosudarstvo v menjajushhemsja mire: proceedings of the VI International School-workshop of young scholars-lawyers. V.I. Lafitskij (Ed.). Moscow: In-t zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedenija pri Pravitel'stve RF, 75–85 [in Russian].
12. Vyshnevskiy, V.I. (2015). Ekolohichniy turizm. Kyiv: Interpres LTD [in Ukrainian].
13. Haazka deklaratsiia Mizhparlamentskoi konferentsii z turyzmu. URL: [Informats.-prav. systema LIHA:ZAKON](http://informats-prav.systema LIHA:ZAKON) [in Ukrainian].
14. Getman, A.P. (2015). Ekolohichna funktsiia derzhavy v suchasnykh hlobalizatsiinykh protsesakh. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 128*, 145–153 [in Ukrainian].
15. Getman, A.P., Zuiev, V.A. (2017). Ekolohichne pravo: rozdumy pro yoho vytoky ta perspektyvy rozvytku. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 137*, 75–91 [in Ukrainian].
16. Girusov, Je.V. (1983). Jekologicheskoe soznanie kak uslovie optimizacii

vzaimodejstvija obshhestva i prirody. *Filosofskie problemy global'noj jekologii*. Moscow: Nauka [in Russian].

17. Ekolohichna Konstytutsiia Zemli. Metodolohichni zasady (2011). Iu.Iu. Tunytsi (Ed.). Lviv: RVV NLTU, 109–110 [in Ukrainian].

18. Zemelnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25.10.2001 r. № 2768-III. (2002). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3, art. 27.

19. Karakash, Y.Y. (1998). Narodnoe dostoianye ili pravo sobstvennosti na pryrodnie resursy: proceedings of the «kruhlyi stol». *Yurydycheskyi vestnyk*, 1, 84–85 [in Russian].

20. Karakash, I.I. (2017). Pravo vlasnosti na pryrodni ob'iekty ta yikh resursy v Ukraini. Odesa: Yurydychna literatura [in Ukrainian].

21. Kobetska, N.R. (2014). Ekolohizatsiia zakonodavstva u sferi vykorystannia pryrodnykh resursiv. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy*, issue 35, 160–171 [in Ukrainian].

22. Kolbasov, O.S. (2000). Zaveshhanie jekologam. *Zhurnal rossijskogo prava*, 5/6, 89–90 [in Russian].

23. Kolbasov, O.S. (2001). Zaveshhanie jekologam. *Jekologicheskoe pravo*, 3, 11–31 [in Russian].

24. Komarnytskyi, V.M. (2011). Pravo spetsialnoho pryrodokorystuvannia. N.R. Malyshev (Ed.). Luhansk: RVV LDUVS im. E. O. Didorenka [in Ukrainian].

25. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, art. 141.

26. Kontseptsiiia reformuvannia systemy derzhavnogo nahliadu (kontroliu) u sfery okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha v Ukraini. (2017). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/616-2017-%D1%80>.

27. Kostyashkin, I.O. (2017). Problemy pravovoho zabezpechennia sotsialnoi funktsii prava vlasnosti na zemliu v Ukraini. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

28. Kuchinskij, V.A. (1982). Zakonnye interesy lichnosti: ot konstitucii k pravorealizujushhej dejatel'nosti. *Teoreticheskie voprosy realizacii Konstitucii SSSR*. Moscow: Izd-vo IGiP RAN [in Russian].

29. Mashnenkov, K.A. (1982). Kontsept «ekolohichna derzhava» v konteksti suchasnoho derzhavotvorennia. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, 21–30 [in Ukrainian].

30. Minjaev, A.O. (2003). Konstitucionnye osnovy jekologicheskogo prava. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].

31. Muntjan, V.L. (1975). Pravovye problemy racional'nogo prirodopol'zovanija. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Khar'kov [in Russian].

32. Nosik, V.V. (2012). Naukovi idei profesora Vasylija Luk'ianovycha Muntiana: vid pravovoi okhorony pryrody v URSS do ekolohichnoho prava Ukrainy. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 7, 348–354 [in Ukrainian].

33. Pavlova, O.V. (2016). Pravovi zasady formuvannia ekolohichnoi derzhavy za uchastiu hromadskosti. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

34. Percheklii, I.M. (2015). Pravo vlasnosti ukraïnskoho narodu na pryrodni resursy: ekoloho-pravovi zasady. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

35. Petrov, V.V. (1995). Ekolohycheskoe pravo Rossyy. Moskva: BEK [in Russian].

36. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI. (2010). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

37. Polozhennia pro poriadok vyznachennia naukovykh ob'ektiv, shcho stanovliat natsionalne nadbannia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19.10.2016 r. № 723. (2016). *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 85, art. 2776.

38. Prydachuk, O.A. (2015). Ukraïnskyi narod yak subiekt pravovoho zakhystu Konstytutsii Ukrainy. *Extended abstract of candidate's thesis*. Uzhhorod [in Ukrainian].

39. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro naukovu i naukovo-tekhnicnu diialnist» shchodo bezoplatnoho vidviduvannia dendrolohichnykh parkiv: proekt Zakonu Ukrainy vid

31.03.2015 r. № 2498. (2015). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH1XE00I.html.

40. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro pravonastupnytstvo Ukrainy» shchodo skasuvannia dii aktiv SRSR na terytorii Ukrainy: proekt Zakonu Ukrainy vid 11.05.2016 r. № 4650. (2016). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH3L600I.html.

41. Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia rozmiriv vidshkoduvannia zbytkiv, zapodiianykh derzhavi vnaslidok samovilnoho korystuvannia nadramy: nakaz Minpryrody Ukrainy vid 29.08.2011 r. № 303. (2011). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1097-11>.

42. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 13.12.1991 r. № 1977-XII. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 12, art. 165.*

43. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 26.11.2015 r. № 848-VIII. (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 3, art. 25.*

44. Pro osoblyvosti pravovoho rezhymu diialnosti Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, haluzevykh akademii nauk ta statusu yikh mainovoho kompleksu: Zakon Ukrainy vid 07.02.2002 r. № 3065-III. (2002). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3065-14>.

45. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 r. № 1264-XII. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 41, art. 546.*

46. Pro poriadok tymchasovoi dii na terytorii Ukrainy okremykh aktiv zakonodavstva Soiuzu RSR: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 12.09.1991 r. № 1545-XII. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 46, art. 621.*

47. Pro pravonastupnytstvo Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 12.09.1991 r. № 1543-XII. (1991). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1543->.

48. Pro pryrodno-zapovidnyi fond: Zakon Ukrainy vid 16.06.1992 r. № 2456-XII. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 34, art. 502.*

49. Pro turyzm: Zakon Ukrainy vid 15.09.1995 r. № 324/95-VR. (1995). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.

50. Pro upravlinnia ob'iektamy derzhavnoi vlasnosti: Zakon Ukrainy vid 14.09.2006 r. № 185-V. (2017). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/185-16>.

51. Proekt Zakonu pro vyznannia takymy, shcho vtratyly chynnist, aktiv orhaniv derzhavnoi vlady i upravlinnia Ukrainskoi RSR i postanovy Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 12 veres. 1991 r. № 1545-KhII «Pro poriadok tymchasovoi dii na terytorii Ukrainy okremykh aktiv zakonodavstva Soiuzu RSR» ta takymy, shcho ne zastosovuiutsia na terytorii Ukrainy, aktiv orhaniv derzhavnoi vlady i upravlinnia Soiuzu RSR (reiestr. № 6480 vid 22.05.2017 r.). *Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy.* (2017). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61841.

52. Roz'iasnennia pro zminu mezh administratyvno-terytorialnykh utvoren. (2016). URL: <http://rda.if.ua/n/news/2016/04/12/8126/view>.

53. Semerak, O. Uriad zatverdyyv Kontseptsiiu reformuvannia systemy pryrodookhoronnoho nahliadu v Ukraini. *Uriadovyi portal* vid 31.05.2017 r. (2017). URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=250029479 [in Ukrainian].

54. Sokolova, A.K. (2009). Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy – osnova stanovlennia systemy ekolohichnoi derzhavy. *Orhanizatsiini ta pravovi problemy zabezpechennia derzhavnoho suverenitetu: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 27 berez. 2009 r.) / APrN Ukrainy, NDI derzh. bud-va ta mistsevoho samovriaduvannia, Nats. akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv: Vyd. SPD FO Vapniarchuk N. M., S. 83–84* [in Ukrainian].

55. Stetsiuk P. Rol Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u protsesi formuvannia ta realizatsii natsionalnoi doktryny konstytutsiinoi derzhavy. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy.* 2011. № 4/5. S. 64–73 [in Ukrainian].

56. Stratehiia staloho rozvytku «Ukraina – 2020»: zatv. Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 12.01.2015 r. № 5. (2015). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/5/2015>.

57. Suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku aharnoho, zemelnoho ta ekolohichnoho prava: proceedings of Vseukr. Scientific and Practical Conference. V.M. Yermolenko (Ed.). Kyiv: Vyd. tsentr NUBiP Ukrainy, 2015 [in Ukrainian].

58. Teorija gosudarstva i prava. (2004). M.N. Marchenko. (Ed.). Moscow: Zercalo [in

Russian].

59. Ukhvala Kolehii suddiv Sudovoi palaty u tsyvilnykh spravakh Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 19 liutoho 2016 r. u skladi A.H. Yaremy, N.P. Liashchenko, Ia.M. Romaniuka shchodo zaiavy OSOBA_4 pro perehliad rishennia Apeliatsiinoho sudu Odeskoi oblasti vid 23 lypnia 2015 r., ukhvala kolehii suddiv sudovoi palaty u tsyvilnykh spravakh Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid 15 zhovtnia 2015 r. u spravi za pozovom OSOBA_5 do OSOBA_4, tretia osoba – OSOBA_6, pro vstanovlennia zemelnogo servitutu. (2015). URL: http://protokol.com.ua/ua/zemelny_servitut_vidbuvsya/ [in Ukrainian].

60. Ukhvala slidchoho suddi Zmiivskoho raionnoho sudu Kharkivskoi oblasti Ovdiienko V. V. Yedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Katehoriia spravy № 621/1356/16-k: Kryminalni spravy; Zlochyny proty dovkillia; Porushennia pravyl okhorony abo vykorystannia nadr. Nadislano sudom: 11.07.2016. Zareiestrovano: 11.07.2016. (2016). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58866360> [in Ukrainian].

61. Khylyko, M.I. (2000). Do pytannia pro ekolohichni kharakter ukrainskoi pravovoi derzhavy. *Politolohichni visnyk*. Kyiv: Kyiv. nats. un-t, 232–236 [in Ukrainian].

62. Shemshuchenko, Iu. (2007). Ekolohichna konstytutsiia Zemli: vid idei do praktychnoho vtilennia. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 9, 3–7 [in Ukrainian].

63. Shulha, M., Kovach, D. (2007). Pravovi zasady vstanovlennia ta zminy mezh naselenykh punktiv. *Mala entsyklopediia notariusu: nauково-praktychnyi zhurnal (MEN)*, 5. URL: yurradnik.com.ua/.../men05_2011_c145_Shulga_Kovach [in Ukrainian].

64. Jekologicheskoe gosudarstvo Chernogorija otmechaet jubilej. URL: <https://www.chernogoriya-club.ru/montenegro/news/19699/> [in Russian].

Анисимова А. В. Некоторые теоретико-прикладные аспекты обеспечения права общего природопользования в Украине.

Рассмотрены концептуальные положения права общего природопользования, даны рекомендации по его модернизации с учетом развития системы эколого-правовых отношений и реформационных процессов в обществе и законодательстве, принципов устойчивого эколого-экономического развития государства и международного опыта экологоохранительной деятельности. Предпринята попытка исследовать влияние естественно-правовой доктрины на формирование общетеоретических положений права общего природопользования, определить направления совершенствования государственной экологической политики и законодательства.

Ключевые слова: право общего природопользования; государственная экологическая политика; естественно-правовая доктрина; эколого-правовая доктрина; экологическое законодательство; правовой институт; институт законодательства.

Anisimova A. V. Some theoretical and applied aspects of ensuring of common nature use in Ukraine.

The conceptual provisions of the right of common nature use are considered, recommendations for its modernization are given, taking into account the development of the system of environmental and legal relations and reform processes in society and legislation, the principles of sustainable ecological and economic development of the state and international experience in environmental protection. An attempt has been made to investigate the influence of the natural-legal doctrine on the formation of general theoretical provisions of the right of common nature use, to determine the directions for improving state environmental policy and legislation.

Keywords: Right of common nature use; State environmental policy; Natural-legal doctrine; Ecological legal doctrine; Environmental legislation; Legal institute; Institute of legislation.

Надійшла до редколегії 30.08.2017 р.